สติสัมปชัญญะ

พระเทพญาณมงคล (เสริมชัย ชยมงฺคโล)

สติสัมปชัญญะ

ปาฐกถาธรรม

ออกอากาศทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย กรมประชาสัมพันธ์
วันอาทิตย์ ที่ ๑๙ กันยายน พ.ศ. ๒๕๔๒

เจริญพร ญาติโยมสาธุชนผู้ฟังทุกท่าน

วันนี้ อาตมภาพก็ได้มาพบกับท่านผู้ฟังอีกเช่นเคยในรายการปาฐกถาธรรม ทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย ของกรมประชาสัมพันธ์ ทุกวันอาทิตย์สัปดาห์ที่ ๓ ของเดือน

สำหรับวันนี้ จะได้บรรยายธรรมเรื่อง “สติสัมปชัญญะ” ซึ่งเป็นธรรมที่มีอุปการะมากแก่การดำเนินชีวิตของทุกคนไปสู่ความเจริญและสันติสุข และให้ถึงความสิ้นทุกข์อย่างถาวรได้

คำว่า “สติ” หมายถึง ความระลึกได้ คือ จดจำถ้อยคำหรือเรื่องราวที่ผ่านมา แม้นานแล้วได้ สามารถระลึกหรือนึกขึ้นได้ นี้อย่าง ๑ และหมายถึง การควบคุมจิตใจให้จดจ่ออยู่กับกิจที่ทำหรือเรื่องที่กำลังเพ่งพิจารณาอยู่ได้ ไม่พลั้งเผลอ นี้อีกอย่าง ๑

สติ เป็นเจตสิกธรรมที่ประกอบกับจิตให้ระลึกนึกถึงบาป-บุญ คุณ-โทษ ทางเจริญ-ทางเสื่อม แห่งชีวิตตามที่เป็นจริงได้ จึงชื่อว่า เป็นธรรมมีอุปการะมากแก่การดำเนินชีวิตไปสู่ความเจริญและสันติสุข อนึ่ง ในการศึกษาและปฏิบัติธรรมเพื่ออบรมกาย วาจา ใจของตนให้บริสุทธิ์โดยทางศีล สมาธิ และปัญญา เป็นต้นนั้น “สติ” ยังเป็นเครื่องช่วยให้ระลึกนึกถึงเหตุในเหตุ ไปถึงต้นเหตุแห่งทุกข์ รวมทั้งเหตุในเหตุแห่งความเจริญและสันติสุข ด้วยปัญญาอันเห็นชอบได้ จึงชื่อว่า เป็นธรรมมีอุปการะมากแก่การปฏิบัติธรรมเพื่อถึงมรรค ผล นิพพาน ที่สิ้นสุดแห่งทุกข์ทั้งปวงและที่เป็นบรมสุขได้

ส่วน คำว่า “สัมปชัญญะ” หมายความถึง ความรู้สึกตัวพร้อม หากเผลอสติก็ระลึกถึงขึ้นได้ใหม่ สัมปชัญญะ จึงเป็นคุณเครื่องส่งเสริมสติให้เจริญ ให้เต็ม ให้มั่นคง ไม่พลั้งเผลอ สัมปชัญญะจึงเป็นเจตสิกธรรมที่มาคู่กับสติ

กล่าวโดยสรุป สติกับสัมปชัญญะนั้นเป็นธรรมคู่กัน คือ ความระลึกนึกรู้ หรือพิจารณาเห็นด้วยปัญญาอันเห็นชอบ ก่อนคิด-พูด-ทำ ว่าความคิด หรือคำที่จะพูด หรือว่ากรรมที่กำลังจะทำนั้นดีหรือชั่ว เป็นบุญกุศลหรือเป็นบาปอกุศล เป็นทางเจริญหรือทางเสื่อม นี้ชื่อว่า “สติ” แต่เมื่อเผลอสติคิด พูดหรือทำไปก่อนแล้วโดยไม่ทันระลึกนึกรู้ได้ ว่าดีหรือชั่ว แล้วกลับมาระลึกนึกรู้ได้ หรือรู้สึกตัวได้ด้วยปัญญาอันเห็นชอบว่า ความคิดที่

กำลังเกิด วาจาที่กำลังพูด และ/หรือ กรรมที่กำลังกระทำอยู่นั้น ถูกต้องตามทำนองคลองธรรมหรือว่าผิดพลาด เป็นกุศลคุณความดี หรือว่าเป็นความชั่ว เป็นทางเจริญควรดำเนินหรือว่าเป็นทางเสื่อมไม่ควรดำเนิน แล้วเลือกดำเนินหรือประพฤติปฏิบัติไปแต่ในทางเจริญ งดเว้นความประพฤติปฏิบัติไปในทางเสื่อม นี้ชื่อว่า “สัมปชัญญะ” แม้สำนึกได้ภายหลังที่ได้ คิด-พูด-ทำ ไปแล้ว ก็ชื่อว่า “สัมปชัญญะ” เหมือนกัน

สติกับสัมปชัญญะ ด้วยปัญญาอันเห็นชอบนี้ จึงเป็นธรรมที่มีอุปการะมากแก่การดำเนินชีวิตให้ดำเนินไปแต่ในทิศทางที่ถูกที่ควร คือ ที่ถูกต้องตามทำนองคลองธรรม กล่าวคือ ที่เป็นบุญกุศลคุณความดี อันจะนำชีวิตไปสู่ความสำเร็จและความเจริญสันติสุข และสูงสุดให้ถึงมรรคผลนิพพาน ที่สิ้นสุดแห่งทุกข์ทั้งปวงและที่เป็นบรมสุขอย่างถาวรได้

ส่วนผู้ประมาทขาดสติสัมปชัญญะ ไม่มีความสำนึกระลึกได้ก่อนคิด-พูด-ทำ ว่าดีหรือชั่ว เป็นทางเจริญหรือทางเสื่อม และขณะที่กำลังคิด-พูด-ทำอยู่ หรือแม้ได้คิด-พูด-ทำ ไปแล้ว ก็ยังไม่รู้สึกตัวว่าประพฤติตนผิดพลาดหรือถูกต้องตามทำนองคลองธรรม ยังไม่รู้สึกตัวว่าการดำเนินชีวิตของตนนั้นเป็นไปในทางเจริญ หรือทางเสื่อม ตามที่เป็นจริง การดำเนินชีวิตของผู้นั้นก็เหมือนรถไม่มีพวงมาลัย หรือเรือขาดหางเสือ ที่จะช่วยการควบคุมทิศทางการขับรถหรือขับเรือให้แล่นไปในทิศทางที่ถูกต้องตรงเป้าหมาย คือ ความสำเร็จและความเจริญสันติสุขที่ตนมุ่งหวังได้

ดังตัวอย่าง เยาวชนหรือคนวัยหนุ่มสาวในวัยเรียนผู้ใด มีสติสัมปชัญญะด้วยปัญญาอันเห็นชอบว่า การที่บุคคลจะดำเนินชีวิตไปสู่ความสำเร็จในชีวิต และถึงความเจริญและสันติสุขได้ ก็จะต้องเป็นผู้มีความรู้มีความสามารถ มีคุณธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง มีปัญญาอันเห็นชอบ กอปรด้วยศีลธรรม เมื่อมีสติระลึกได้อยู่อย่างนี้ เยาวชนหรือคนหนุ่มสาวในวัยเรียนนั้น ย่อมไม่ประมาทหลงมัวเมาในชีวิต รีบเร่งขวนขวาย พากเพียรศึกษาหาความรู้เต็มกำลังสติปัญญาความสามารถและฐานะของตนๆ ชนผู้นั้นเมื่อเจริญวัยขึ้นย่อมเป็นผู้มีวิชาความรู้ มีความสามารถ และมีสติปัญญาอันเห็นชอบ รู้ทางเจริญทางเสื่อมแห่งชีวิตตามที่เป็นจริงได้ดี ด้วยความรู้ความสามารถและปัญญานั้น ย่อมช่วยให้สามารถ

สร้างฐานะทั้งทางเศรษฐกิจและทางสังคมให้สำเร็จและถึงความเจริญรุ่งเรืองและสันติสุข ได้

หากเผลอสติ ประพฤติผิดพลาดจากทำนองคลองธรรมไปบ้าง ก็มีสัมปชัญญะคือรู้สึกตัว รู้เท่าทันในความผิดพลาดนั้น รีบกลับตัวกลับใจมาประพฤติปฏิบัติตนอยู่ในคุณความดี ก็ยังไม่สาย และสามารถจะดำเนินชีวิตตนไปสู่ความสำเร็จ ถึงความเจริญและสันติสุขได้อีก ในระยะเวลาไม่นานเกินรอ

ชนผู้เช่นนี้ ชื่อว่า เป็นผู้มีสติสัมปชัญญะด้วยปัญญาอันเห็นชอบ สติสัมปชัญญะ จึงชื่อว่า เป็นธรรมมีอุปการะมาก ด้วยประการฉะนี้

ส่วนเยาวชนหรือคนวัยรุ่นหนุ่มสาว ที่กำลังอยู่ในวัยเรียนใด ประมาท ขาดสติสัมปชัญญะด้วยปัญญาอันเห็นชอบ ไม่ระลึกได้ว่า การที่บุคคลจะสามารถสร้างตัวสร้างฐานะ ให้สำเร็จถึงความเจริญรุ่งเรืองและสันติสุขได้ ก็จะต้องมีวิชาความรู้ความสามารถ และคุณธรรม จึงไม่ใส่ใจและไม่ขยันหมั่นเพียรในการศึกษาเล่าเรียนหาวิชารู้และไม่หมั่นฝึกฝนอบรมตนให้มีความสามารถ และกลับประมาทมัวเมาในชีวิต หลงฟุ้งเฟ้อไปตามเพื่อน หลงเที่ยวเตร่ เสเพล และหลงติดอยู่ในโลกิยสุข ตามแหล่งอบายมุขหรือแหล่งบันเทิงเริงรมย์ต่างๆ ทั้งๆ ที่ตนเองยังหาเงินไม่เป็น และยังต้องแบมือขอเงินจากพ่อแม่อยู่ แต่กลับใช้เงินอย่างสุรุ่ยสุร่าย ติดอยู่ในค่านิยมฟุ้งเฟ้อ และหมกมุ่นอยู่แต่ในกิเลสกาม บางรายก็สมสู่อยู่ด้วยกันฉันสามีภรรยา ทั้งๆ ที่ยังเรียนไม่สำเร็จ และยังไม่มีงานทำเป็นหลักเป็นฐาน ครั้นเงินทองไม่พอจับจ่ายใช้สอย บางรายก็หันไปค้าสวาท หรือขายตัว นำชีวิตไปสู่ความเสื่อม เป็นโทษและเป็นความทุกข์เดือดร้อนต่อๆ ไป ไม่มีที่สิ้นสุด เพราะการศึกษาเล่าเรียนไม่สำเร็จตามเป้าหมาย เมื่อวิชาความรู้สูงๆ ไม่มี หรือมีน้อยย่อมด้อยสติปัญญาความสามารถในอันที่จะประกอบกิจการงานในอาชีพที่ดีๆ ได้ การสร้างตัวสร้างฐานะของตนและครอบครัวของผู้เป็นเช่นนี้ ก็ย่อมลำบากต่อไปในกาลข้างหน้า นี่เพราะโทษของการขาดสติสัมปชัญญะ เครื่องยับยั้งชั่งใจ ด้วยปัญญาอันเห็นชอบ รู้ทางเจริญทางเสื่อมแห่งชีวิตตามที่เป็นจริง ทำให้ไม่ประสบผลสำเร็จในชีวิต นำให้ชีวิตตกต่ำ และดำเนินชีวิตไปในทางเสื่อม ถึงเป็นความทุกข์เดือดร้อนได้ ในยุคปัจจุบันนี้ เยาวชนหรือคนหนุ่มสาวในวัยเรียน ที่ประมาทขาดสติสัมปชัญญะอย่างนี้มีมากขึ้นทุกทีจนน่าเป็นห่วงว่าเยาวชนที่กำลังจะเป็นกำลังสำคัญของครอบครัว ของสังคม และของ

ประเทศชาติ ว่าถ้าปล่อยให้มีพฤติกรรมเป็นกันอย่างนี้ โดยไม่มีการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้นแล้ว สังคมไทยเราจะเป็นอย่างไรต่อไปในอนาคตอันใกล้นี้ ?

โทษของการขาดสติสัมปชัญญะอีกประการหนึ่ง ซึ่งเป็นปัญหาทางสังคมยุคโลกาภิวัตน์ ที่ข้อมูลข่าวสารถูกส่งถึงผู้รับได้อย่างรวดเร็ว กว้างขวาง ที่น่าเป็นห่วง คือ ผู้แสดงออกซึ่งกิริยาอาการ วาจา หรือถ้อยคำ และเจตนาความคิดอ่าน ที่แสดงต่อสาธารณชน โดยที่ผู้แสดงออกบางรายขาดสติสัมปชัญญะ คือขาดความสำนึกรู้ผิด-ชอบชั่ว-ดี และขาดการสำรวมระวัง แล้วแสดงออกซึ่งกิริยาอาการ วาจาหรือถ้อยคำ และเจตนาความคิดอ่านต่อสาธารณชนที่ไม่ดี คือที่ไม่เป็นจริงแท้ ไม่เหมาะสม ไม่เป็นประโยชน์เกื้อกูล และแถมยังเป็นโทษเป็นภัยต่อสังคม และต่อชาติ ต่อพระพุทธศาสนา และสถาบันพระมหากษัตริย์ อันเป็นสถาบันหลักของประเทศชาติเราเอง เมื่อแสดงออกในลักษณะที่เป็นโทษแก่สังคมและสถาบันหลักของประเทศชาติเราไปแล้ว ผู้แสดงออกซึ่งกิริยาวาจาและเจตนาความคิดอ่านที่ไม่ถูกต้อง เหมาะสม และเป็นโทษเช่นนั้นแหละ ย่อมถูกบัณฑิต คือผู้รู้ ติเตียน เป็นการทำลายเกียรติภูมิของตนเองนั้นแหละอีกด้วย ไปในตัวเสร็จ

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น ทรงมีหลักธรรม และได้ประทานหลักธรรมนั้นไว้แก่สาธุชนพุทธบริษัท เป็นแนวทางปฏิบัติ ตามที่มีปรากฏใน “อภยราชกุมารสูตร มัชฌิมนิกายมัชฌิมปัณณาสก์ มีความว่า

“ดูก่อนราชกุมาร ตถาคต (ก็ฉันนั้นเหมือนกัน) ย่อมรู้วาจาที่ไม่จริง ไม่แท้ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ และวาจานั้นไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่ชอบใจของผู้อื่น ตถาคตไม่กล่าววาจานั้น

อนึ่ง ตถาคตย่อมรู้วาจาที่จริง ที่แท้ แต่ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ และวาจาไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่ชอบใจของผู้อื่น ตถาคตไม่กล่าววาจานั้น อนึ่ง ตถาคตย่อมรู้วาจาที่จริง ที่แท้ และประกอบด้วยประโยชน์ แต่วาจานั้นไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่ชอบใจของผู้อื่น ในข้อนั้น ตถาคตย่อมรู้กาลที่จะพยากรณ์วาจานั้น

ตถาคตย่อมรู้วาจาที่ไม่จริง ไม่แท้ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ แต่วาจานั้นเป็นที่รัก เป็นที่ชอบใจของผู้อื่น ตถาคตไม่กล่าววาจานั้น.

ตถาคตย่อมรู้วาจาที่จริง ที่แท้ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ แต่วาจานั้นเป็นที่รัก เป็นที่ชอบใจของผู้อื่น ตถาคตไม่กล่าววาจานั้น

อนึ่ง ตถาคตย่อมรู้วาจาที่จริง ที่แท้ และประกอบด้วยประโยชน์ และวาจานั้นเป็นที่รัก เป็นที่ชอบใจของผู้อื่น ในข้อนั้น ตถาคตย่อมรู้กาลที่จะพยากรณ์วาจานั้น

ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะตถาคตมีความเอ็นดูในสัตว์ทั้งหลาย.”

อนึ่ง สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ยังได้ทรงบัญญัติพระวินัยขึ้นไว้ให้พระภิกษุได้ปฏิบัติตน ประพฤติตน ด้วยความสำรวมระวังความประพฤติปฏิบัติทางกาย ทางวาจา คือคำพูด รวมตลอดไปถึงทางจิตใจ คือ เจตนาความคิดอ่าน ให้ละเอียด ประณีต ไม่หยาบคาย ให้เรียบร้อยดี ไม่มีโทษ ยังความสันติสุข คือ ความสุขด้วยความสงบอยู่ภายในสังฆมณฑล หากมีปัญหาอะไรก็ให้ปรับปรุงแก้ไข ดูแลกันเองตามพระธรรมวินัยและกฎหมายของบ้านเมือง เพื่อรักษาศรัทธาปสาทะของประชาชนไว้ด้วยวิธีการอันถูกต้อง เหมาะสม ดังมีปรากฏ ตามวินัยพุทธบัญญัติ ในมุสาวาท วรรคที่ ๑ สิกขาบทที่ ๙ ว่าภิกษุบอกอาบัติชั่วหยาบของภิกษุอื่นแก่อนุปสัมบัน (คือผู้ที่มิได้บวชเป็นภิกษุ ได้แก่ประชาชนทั่วไป และ/หรือแม้เล่าให้สามเณรฟัง) ต้องปาจิตตีย์ (เว้นไว้แต่ได้สมมติ) และในภูตคามวรรค ที่ ๒ สิกขาบทที่ ๓ ว่า “ภิกษุติเตียนภิกษุอื่นที่สงฆ์สมมติให้เป็นผู้ทำการสงฆ์ ถ้าเธอทำโดยชอบ ติเตียนเปล่าๆ ต้องปาจิตตีย์

หมายความว่า พระภิกษุใด ตำหนิติเตียนพระภิกษุผู้ที่สงฆ์แต่งตั้ง หรือมอบอำนาจให้ทำการสงฆ์ เช่นให้พิจารณาชำระอธิกรณ์ เป็นต้น ที่ท่านได้กระทำ คือ ดำเนินการโดยชอบ กล่าวคือ โดยถูกต้องตามพระธรรมวินัย กฎหมายและกฎมหาเถรสมาคมแล้ว เป็นต้น พระภิกษุผู้ตำหนิติเตียนพระภิกษุอื่นที่สงฆ์สมมติให้เป็นผู้ทำการสงฆ์ ที่ได้กระทำโดยชอบ เปล่าๆ เช่นนั้น ต้องอาบัติปาจิตตีย์ ดังนี้เป็นต้น

แม้คฤหัสถ์ผู้ครองเรือนก็ยังต้องมีคุณสมบัติผู้ดีเป็นเครื่องคุ้มครองกิริยามารยาท คือการแสดงออกซึ่งกิริยาวาจาและจิตใจ กล่าวคือ เจตนาความคิดอ่านที่ดี ซึ่งได้มีมาแล้วตั้งแต่สมัยพุทธกาล ดังเช่น เมื่อท่านธนัญชัยเศรษฐี แห่งนครสาเกตุ ก่อนแต่จะส่ง “นางวิสาขา” ผู้เป็นธิดาของตนไปสู่เรือนเจ้าบ่าว หรือว่าที่สามี คือ “ปุณณวัฒนกุมาร” บุตร

ชายของท่านมิคารเศรษฐี ณ นครสาวัตถี ได้สอนและให้โอวาทแก่นางวิสาขา ๑๐ ข้อ มีปรากฏในขุททกนิกาย คาถาธรรมบท เรื่อง “นางวิสาขา” ว่า

“แม่ ธรรมดาหญิงผู้อยู่ในสกุลผัว รักษามารยาทนี้ และนี้จึงจะควร

แม่ ธรรมดาหญิงที่อยู่ในสกุลพ่อผัวแม่ผัว ไม่ควรนำไฟใน ออกไปภายนอก ไม่ควรนำไฟนอก เข้าไปภายใน พึงให้แก่คนที่ให้เท่านั้น ไม่พึงให้แก่คนที่ไม่ให้ พึงให้แก่คนทั้งที่ให้ ทั้งที่ไม่ให้ พึงนั่งให้เป็นสุข พึงบริโภคให้เป็นสุข พึงนอนให้เป็นสุข พึงบำเรอไฟ พึงนอบน้อมเทวดาภายใน ฯ”

คำสอนของท่านธนัญชัยเศรษฐีแก่นางวิสาขา ผู้ธิดานั้น มีความหมายว่า หญิงสะใภ้ไม่ควรนำเรื่องที่ไม่ดีของพ่อผัว แม่ผัว และของสามีไปกล่าวให้คนอื่นภายนอกฟัง นั่นเอง เพราะเหตุนั้น พระภิกษุนับตั้งแต่พระมหาเถระ พระเถรานุเถระ จนถึงพระนวกะผู้บวชใหม่ ผู้ได้รับการอบรมพระธรรมวินัยดีแล้ว จึงต้องอยู่ในความสงบ หากมีปัญหาในวงการสงฆ์ก็เสนอวิธิการปรับปรุงแก้ไขต่อพระภิกษุเจ้าคณะปกครองตามลำดับชั้น และ/หรือ ร่วมกันพิจารณาแก้ไขปัญหากันเองเป็นการภายใน พระพุทธศาสนาของเราจึงยืนยาวมั่นคงมาจนถึงตราบทุกวันนี้ ก็เพราะพระเถรานุเถระปฏิบัติตามพระธรรมวินัย สำรวมในศีลและอินทรีย์ ดำรงตนและหมู่คณะอยู่ในความสงบอย่างนี้ นี้คือพระธรรมวินัยของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ทรงคุณธรรมอันประเสริฐสูงสุด

แม้ข้าราชการทุกหมู่เหล่าก็ต้องมีระเบียบวินัยทำนองนี้เหมือนกัน แบบเดียวกัน

กล่าวคือ ข้าราชการทุกหมู่เหล่า ทั้งข้าราชการประจำและข้าราชการการเมือง ก็มีระเบียบวินัยเป็นกรอบขอบเขตในความประพฤติปฏิบัติตน ในทำนองหรือในลักษณะที่ว่า “ไม่ควรนำไฟในออกไปภายนอก” คือ ไม่ควรนำปัญหาหรือเรื่องราวที่ไม่ดีไม่งามภายในหน่วยงานของตน ออกไปพูดตำหนิ หรือ ไปวิพากษ์วิจารณ์ต่อสาธารณชนบุคคลภายนอกเหมือนกัน วิธีการที่ถูกต้องเหมาะสม ก็คือ ควรปรึกษาหารือป้องกันและแก้ไขปัญหาดังกล่าวนั้นเป็นการภายใน และ/หรือ นำเสนอข้อปัญหาพร้อมทั้งวิธีการป้องกันแก้ไขปัญหานั้นๆ ไปยังผู้บังคับบัญชาหน่วยเหนือ ตามลำดับชั้น ตามกฎ-ระเบียบที่องค์กรนั้นๆ ได้กำหนดไว้ดีแล้ว นั่นเอง

กล่าวโดยสรุป ทุกสังคมน้อยใหญ่ นับตั้งแต่สังคมภายในครอบครัว องค์กรศาสนา องค์กรทางราชการทุกหมู่เหล่า และองค์กรธุรกิจเอกชนทั้งหลาย ทั้งไทยและต่างชาติต่างศาสนา ต่างมีระเบียบวินัยในทำนองนี้ เพื่อป้องกันความเสื่อมเสียส่วนรวม เหมือนกันทั้งนั้น เพราะเหตุนั้น สาธุชนผู้ฟังทุกท่าน ก่อนแสดงออกซึ่งกิริยามารยาท วาจาหรือถ้อยคำและเจตนาความคิดอ่านทั้งหลายต่อสาธารณชน แม้จะอ้างว่าหวังดีต่อสังคม ก็พึงมีสติสัมปชัญญะหยุดคิด หยุดไตร่ตรอง พิจารณาผลได้ผลเสียต่อสังคมโดยส่วนรวมก่อนว่า กิริยามารยาท วาจาหรือถ้อยคำและเจตนาความคิดอ่านที่จะแสดงออกไป หรือขณะที่กำลังแสดงออกอยู่นั้น และแม้ที่ได้แสดงออกไปแล้วว่า เป็นอาการกิริยา วาจาหรือถ้อยคำที่จริง ที่แท้หรือว่าไม่จริง ไม่แท้ ที่ก่อให้เกิดคุณประโยชน์หรือว่าเป็นโทษแก่สังคม และ/หรือองค์กรนั้นๆ และการแสดงออกนั้นเป็นการแสดงออกด้วยเจตนาความคิดอ่านที่ดี ที่บริสุทธิ์ ที่ยุติธรรม ที่ถูกต้องตามทำนองคลองธรรมและระเบียบวินัยของสังคม และขนบธรรมเนียมที่ดีของไทยพุทธเราหรือไม่ หากคิดได้ก่อนคิด-พูด-ทำ ก็ควรงดเว้นเสีย หากพลั้งเผลอผิดไป ในขณะคิด-พูด-ทำอยู่ ก็จงมีสติยับยั้งชั่งใจ กลับตัวกลับใจเสีย แม้ได้คิดผิด พูดผิด ทำผิดไปแล้ว ก็ยังไม่สายที่จะกลับตัว กลับใจมาประพฤติปฏิบัติให้ดี ให้เกิดประโยชน์แก่สังคมโดยส่วนรวม อีกได้ ขอให้มีหลักอยู่ว่า สังคมโดยส่วนรวมของประเทศชาติไทยเรา คือ สถาบันชาติ ของไทยเราจะเจริญรุ่งเรืองและสันติสุขอยู่ได้อย่างมั่นคง ก็ต่อเมื่อสถาบันพระพุทธศาสนา อันเป็นศาสนาประจำชาติไทยเรา ๑ กับสถาบันพระมหากษัตริย์ ผู้ทรงทศพิธราชธรรม ๑ เจริญและมั่นคง หาก ๒ สถาบันนี้ คือ สถาบันพระพุทธศาสนา กับ สถาบันพระมหากษัตริย์ได้รับความกระทบกระเทือนด้วยประการใด สถาบันชาติไทยของเราก็ย่อมจะอ่อนแอลง เพราะ เมื่อประชาชนขาดศีลธรรมประจำใจ สังคมย่อมเกิดความโกลาหล จลาจลวุ่นวาย หนักขึ้น อาจถึงรบราฆ่าฟัน แย่งชิงกันมากขึ้น ความเจริญและสันติสุขภายในประเทศชาติ ก็ย่อมหมดไปเพราะความโลภ โกรธ หลงของคนในชาติ ทุกศาสนาในประเทศไทยเราเองนี้แหละ ถ้าสถาบันพระพุทธศาสนายังคงเจริญรุ่งเรืองและสันติสุขอยู่ สังคมประเทศชาติแม้ทุกศาสนาในประเทศไทยก็จะยังมีความสันติสุขอยู่ได้ เพราะพระพุทธศาสนาไม่เคยเบียดเบียนใคร แต่ถ้าพระพุทธศาสนาในประเทศไทยล่มจม สังคมทุกหมู่เหล่าและทุกศาสนาในประเทศไทยก็เสียหายล่มจมไปด้วยกันหมดทั้งประเทศ อย่าสงสัยเลย

เพราะเหตุนั้น ญาติโยมสาธุชนผู้ฟังทั้งหลาย เมื่อท่านได้ยินได้ฟังข่าวสารการวิพากษ์วิจารณ์ต่างๆ ก็จงตั้งสติสัมปชัญญะพิจารณาข่าว หรือการวิพากษ์วิจารณ์เกี่ยวกับศาสนบุคคลและศาสนธรรม ให้ดี ว่าผู้พูดผู้แสดงออกทางกายคือกิริยามารยาท ทางวาจา คือ คำพูดหรือถ้อยคำต่างๆ และทางใจคือเจตนาความคิดอ่าน ที่เขาแสดงออกมานั้น ว่าน่าเชื่อถือ น่าเลื่อมใสศรัทธา ว่าถูกต้องตามทำนองคลองธรรม ถูกต้องตามกฎหมายบ้านเมือง และขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีของไทยเราแค่ไหน เพียงไร ก่อนที่จะใช้ข้อมูลนั้นประกอบการพิจารณาตัดสินใจประพฤติปฏิบัติตนไปในแนวทางที่ให้เกิดความเจริญและสันติสุขในชีวิต จะได้ไม่เสียประโยชน์ ไม่เสียทีที่ได้เกิดมาพบพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง จะได้ไม่เสียความรู้สึกที่ดีต่อพระรัตนตรัย อันเป็นที่พึ่งประเสริฐสูงสุดของตนเอง เพราะหลงตามกระแสที่ผิดๆ ไปอย่างน่าเสียดาย

เพราะขาดปัญญาอันเห็นชอบในทางเจริญทางเสื่อมแห่งชีวิตตามที่เป็นจริง บุคคลจึงขาดสติ คือ ความระลึกได้ก่อนคิด-พูด-ทำ ว่ากรรมที่จะกระทำหรือประพฤติปฏิบัตินั้น ดีหรือชั่ว ถูกต้องหรือไม่ถูกต้องตามทำนองคลองธรรม เป็นคุณประโยชน์หรือเป็นโทษ ขณะเมื่อคิด-พูด-กระทำกรรมนั้นอยู่ ก็ไม่มีสัมปชัญญะ คือ ไม่มีความสำนึกได้ว่าผิดหรือถูก ควรหรือไม่ควร และแม้ภายหลังที่ได้คิด-พูด-ทำความผิดพลาดหรือไม่ถูก ไม่ควรไปแล้ว ก็ยังไร้ความสำนึกว่าตนเองประพฤติถูกต้องหรือผิดพลาด ไม่ถูกไม่ควร จึงหลงมัวเมาในชีวิต ดำเนินชีวิตตนไปด้วยความประมาทขาดสติสัมปชัญญะและปัญญาอันเห็นชอบ นำตนไปสู่ความเสื่อมเสีย เป็นโทษ เป็นความทุกข์เดือดร้อน ต่อๆ ไป ไม่มีที่สิ้นสุด

เพราะเหตุนั้น บัณฑิตผู้มีปัญญาจึงไม่ประมาท มีความพากเพียร เรียนรู้และประกอบคุณความดี ละเว้นความชั่ว ชำระจิตใจให้ผ่องใส เจริญสติสัมปชัญญะด้วยปัญญาอันเห็นชอบ ให้รอบรู้ทางเจริญ-ทางเสื่อมแห่งชีวิตตามที่เป็นจริง ให้ยิ่งๆ ขึ้นไป กล่าวคือ ให้รู้บาป-บุญ คุณ-โทษ ให้รู้ธรรมที่เป็นแก่นสารสาระประโยชน์ และที่ไม่เป็นแก่นสารสาระประโยชน์ กล่าวคือ ให้รู้แนวทางการดำเนินชีวิตไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองและสันติสุข อันควรดำเนิน และให้รู้ทางเสื่อมแห่งชีวิตตามความเป็นจริงอันควรงดเว้น บัณฑิตผู้มีปัญญารอบรู้เช่นนั้น ย่อมดำเนินชีวิตตน และ ชักนำคนอื่นให้ดำเนินชีวิตไปสู่ความเจริญและสันติสุข ทั้งในปัจจุบันและอนาคต จนถึงความพ้นทุกข์แต่ถ่ายเดียว

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จึงทรงยกย่องความเป็นผู้มีสติสัมปชัญญะ (สํ.ส. ๑๕/๘๑๒/๓๐๖) ว่า

“สติมโต สทา ภทฺทํ สติมา สุขเมธติ
สติมโต สุเว เสยฺโย .... ฯ”

แปลความว่า ความเจริญย่อมมีแก่ผู้มีสติทุกเมื่อ คนมีสติย่อมได้ความสุข ความดีย่อมมีแก่คนมีสติ

ดังนี้เป็นต้น

คุณเครื่องช่วยให้สติสัมปชัญญะด้วยปัญญาอันเห็นชอบเกิดและเจริญขึ้น ก็คือ “ศรัทธา” ในบุคคลที่ควรศรัทธา คือ นับถือ เลื่อมใส ศรัทธาในบุคคลผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ ดำเนินชีวิตไปด้วยสติสัมปชัญญะและปัญญาอันเห็นชอบ และมีความศรัทธาในข้อปฏิบัติที่ควรศรัทธา คือ ข้อปฏิบัติที่ดี ที่ชอบ ได้แก่ ทานกุศล ศีลกุศล ภาวนากุศล เป็นต้น อันจะนำไปสู่ความเจริญและสันติสุข ไม่ไปในทางเสื่อม เป็นโทษ เป็นความทุกข์เดือดร้อนนั่นเอง ผู้มีศรัทธาเห็นคุณค่าในความประพฤติปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ ว่ามีคุณประโยชน์แก่การดำเนินชีวิต เช่นนั้น จึงจะมี “วิริยะ” คือ ความเพียรพยายามประพฤติปฏิบัติตามข้อปฏิบัติที่ดีที่ชอบ มีทานกุศล ศีลกุศล และภาวนากุศล เป็นต้นนั้น ด้วยธรรมปฏิบัตินี้ สติสัมปชัญญะด้วยปัญญาอันเห็นชอบย่อมเกิดและเจริญขึ้นได้ กล่าวคือ

ย่อมเห็นโทษของความประพฤติชั่วหรือทุจริตทางกาย ได้แก่ การฆ่าสัตว์ตัดชีวิต การลักฉ้อ การประกอบมิจฉาอาชีวะ การประพฤติผิดในกาม หรือความไม่สำรวมในกามและอบายมุขต่างๆ เช่น เป็นนักเลงสุรา/ยาเสพติด เป็นนักเลงผู้หญิงหรือหญิงเป็นนักเลงผู้ชาย ติดเที่ยวกลางคืน คบคนชั่วหรือคนนำไปแต่ในทางให้ฉิบหาย เป็นมิตร เกียจคร้านในกิจการงานที่ตนมีหน้าที่รับผิดชอบ เป็นต้น ย่อมเห็นโทษความประพฤติทุจริต ทางวาจา ได้แก่ วาจาหยาบคาย โป้ปดมดเท็จ ยุแยกให้แตกสามัคคี และวาจาเหลวไหลไร้สาระ ว่า เป็นข้อปฏิบัติหรือเป็นทางให้เกิดโทษ ความทุกข์เดือดร้อน ก็ย่อมละเว้นความประพฤติชั่ว คือกายทุจริตและวจีทุจริตเหล่านั้นเสีย และตั้งใจรักษาศีลให้บริสุทธิ์ สมบูรณ์ อย่างน้อยเบญจศีล คือ ศีล ๕ อยู่เสมอ นี้ประการ ๑

อีกประการ ๑ ย่อมเห็นคุณของความประพฤติปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ กอปรด้วยสาระประโยชน์แก่ตนเองและผู้อื่น อย่างน้อยเห็นคุณของ “เบญจกัลยาณธรรม” คือ ธรรมอันดีงาม ๕ อย่าง ซึ่งเป็นตรงกันข้ามกับความประพฤติผิดศีล ได้แก่ ความเป็นผู้มีใจเมตตา

กรุณาต่อกัน ๑ สัมมาอาชีวะ คือ การประกอบอาชีพโดยชอบ และ/หรือ ทาน คือ การรู้จักเสียสละ แบ่งปัน การให้ทรัพย์สินหรือประโยชน์สุขส่วนตน ให้เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น ๑ ความเป็นผู้รู้จักสำรวมในกาม และ/หรือเป็นผู้สันโดษในคู่ครองของตน ๑ สัจจะ คือ ความจริงใจต่อตนเองและต่อผู้อื่น ๑ ความเป็นผู้ไม่ประมาทและความเป็นผู้มีสติสัมปชัญญะ ด้วยปัญญาอันเห็นชอบ ๑

เมื่อได้ประพฤติปฏิบัติตนอยู่ในคุณความดี มีเบญจศีล เบญจธรรมเป็นต้นดังนี้ กาย วาจา และใจย่อมเป็นบุญเป็นกุศล และสงบยิ่งขึ้น พร้อมๆ กับผลแห่งคุณความดีและผลแห่งการละเว้นความประพฤติชั่ว ย่อมปรากฏเป็นประสบการณ์ชีวิต ทำให้รู้ผิด-ชอบ ชั่ว-ดียิ่งขึ้น ยังให้สติสัมปชัญญะด้วยปัญญาอันเห็นชอบ คือ ความรู้บาป-บุญ คุณ-โทษ รู้ทางเจริญ-ทางเสื่อมแห่งชีวิตตามที่เป็นจริง เกิดและเจริญขึ้นเป็นลำดับ เป็นอุปการะแก่การเห็นคุณค่าและเจริญภาวนาสมาธิ และปัญญาอันเห็นชอบ ให้แก่กล้ายิ่งๆ ขึ้นไป คุณธรรมดังกล่าว คือ ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ และปัญญา จึงชื่อว่า “อินทรีย์ ๕” หมายความว่า คุณธรรมที่เป็นใหญ่ ครอบงำเสียซึ่งอกุศลธรรมที่ตรงกันข้ามกัน กล่าวคือ คุณธรรมเครื่องครอบงำ ความไร้ศรัทธาในบุคคลและข้อปฏิบัติที่ควรศรัทธา ๑ ความเกียจคร้าน ๑ ความประมาท ๑ ความฟุ้งซ่าน ๑ และความหลงงมงายไม่รู้บาป-บุญ คุณ-โทษ ไม่รู้ทางเจริญ-ทางเสื่อมแห่งชีวิตตามที่เป็นจริง ๑

อินทรีย์ ๕ คือ ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา นี้ เมื่อปฏิบัติได้แก่กล้ายิ่งขึ้นไปอีก ก็จะเป็นพลังกล้าแข็งมั่นคง มิให้อกุศลธรรม ๕ อย่าง ได้แก่ ความไม่ศรัทธา ความเกียจคร้าน ความประมาท ความฟุ้งซ่าน และความหลงงมงาย เข้าครอบงำจิตใจได้ จึงชื่อว่า พละ ๕

พละ ๕ นี้เอง ที่เป็นอุปการะ คือคุณเครื่องยังให้ โพชฌงค์ องค์คุณแห่งความตรัสรู้ ๗ ประการ ก็คือ สติ ๑ ธัมมวิจยะ คือ การวิจัยธรรม ได้แก่ การสอดส่องเลือกเฟ้นธรรม ๑ วิริยะ ๑ ปีติ ๑ ปัสสัทธิ คือ ความสงบกาย สงบใจ ๑ สมาธิ ๑ และ อุเบกขา คือ ความวางเฉย ๑ ให้เกิดและเจริญขึ้น และเป็นอุปการะให้อริยมรรคมีองค์ ๘ อันเป็นทางมรรคผลนิพพาน ให้เกิดและเจริญขึ้น ได้ถึงความเจริญสันติสุขและถึงความพ้นทุกข์อันถาวรต่อไป

ส่วนบุคคลผู้ประมาท ขาดสติสัมปชัญญะ คือ ขาดความสำนึกผิด-ชอบ ชั่ว-ดี ไม่มีศรัทธาในบุคคลผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ ได้แก่ พระพุทธเจ้าและพระสงฆเจ้า เป็นต้น และไม่มีศรัทธาในข้อปฏิบัติที่ควรศรัทธา คือพระสัทธรรมอันสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสไว้ดีแล้ว จึงไม่ปฏิบัติธรรมตามสมควรแก่ธรรม กลายเป็นคนไม่มีศีลธรรมประจำใจ ได้แต่หลงมัวเมาในชีวิต ประพฤติผิดศีลผิดธรรมด้วยความโง่เขลาเบาปัญญา ย่อมไม่สามารถดำเนินชีวิตไปสู่ความสำเร็จ และถึงความเจริญสันติสุขได้ ดุจดังผู้ขับรถที่ขาดพวงมาลัย หรือขับเรือที่ไม่มีหางเสือเครื่องควบคุมทิศทาง ย่อมไม่อาจนำรถหรือเรือไปสู่จุดหมายปลายทางได้ถูกต้อง และย่อมถึงความอับปางหรือเสียหายได้ ฉันใด ฉันนั้น

เพราะเหตุนั้น บุคคลผู้หวังความเจริญและสันติสุข จึงต้องไม่ประมาทหลงมัวเมาในชีวิต ต้องสนใจเอาใจใส่ในการศึกษาปฏิบัติธรรม ให้มีศีลมีธรรมประจำใจ และต้องมีสติสัมปชัญญะด้วยปัญญาอันเห็นชอบ คือมีสำนึกรู้ผิด-ชอบ ชั่ว-ดี รู้ทางเจริญ-ทางเสื่อมแห่งชีวิตตามที่เป็นจริง จึงจะสามารถดำเนินชีวิตไปสู่ความเจริญสันติสุข และถึงความพ้นทุกข์ตามระดับภูมิธรรมที่ปฏิบัติได้ในกาลทุกเมื่อ

ก่อนยุติการบรรยายธรรมนี้ อาตมภาพขอเจริญพรสาธุชนผู้สนใจที่จะได้เทปคัสเซทบันทึกปาฐกถาธรรมนี้ และ/หรือตอนก่อนๆ ก็ติดต่อขอรับได้ที่มูลนิธิพุทธภาวนาฯ ศาลาการเปรียญ วัดสระเกศ กรุงเทพฯ ๑๐๑๐๐ หมายเลขโทรศัพท์ ๖๒๑-๑๒๓๕-๖ ได้ทุกวันระหว่างเวลาทำงาน

อนึ่ง ผู้สนใจศึกษา/ปฏิบัติธรรมศีล-สมาธิ-ปัญญา ก็เข้ารับการอบรมได้ที่ศาลาการเปรียญวัดสระเกศ หรือวัดภูเขาทอง นี้ ทุกวันอาทิตย์สัปดาห์ที่ ๒ และวันอาทิตย์สัปดาห์ที่ ๓ ของเดือน เริ่มเวลา ๐๙.๓๐ น. และทุกวันจันทร์และวันพฤหัสบดี เวลา ๑๘.๓๐ น. และที่วัดหลวงพ่อสดธรรมกายาราม อ.ดำเนินสะดวก จ.ราชบุรี ได้ทุกวันอาทิตย์ต้นเดือน กับวันอาทิตย์สัปดาห์ที่ ๔ และที่ ๕ ของเดือน โดยมีรถรับส่งฟรีจากหน้าศาลาการเปรียญ วัดสระเกศฯ กรุงเทพฯ ไปยังวัดหลวงพ่อสดฯ ที่อำเภอดำเนินสะดวก รถออกเวลา ๐๗.๓๐ น. และรับกลับกรุงเทพฯ เวลา ๑๕.๐๐ น. เป็นประจำ

สำหรับวันนี้ อาตมภาพขอยุติการปาฐกถาธรรมไว้แต่เพียงนี้ก่อน โปรดติดตามรับฟังตอนต่อไปในวันอาทิตย์สัปดาห์ที่ ๓ ของเดือนต่อไป ขอความสุขสวัสดี จงมีแด่ท่านผู้ฟังทุกท่าน เจริญพร.